

Küzdelem a lelkiismereti és vallásszabadságért – Az Egervári-mozgalom rendezési erőfeszítései 1977 első felében

Holló Péter

A Kádár-korszak egyik legjelentősebb szervezett kisegyházi ellenálló mozgalma volt az Egervári-csoport¹ tevékenysége, amely 1975-től indult el. Az 1957-ben államilag elismerést nyert Hetednap Adventista Egyházon belüli teológiai-eszmei, valamint erkölcsi problémák vezettek a mozgalom megszületéséhez, amelynek eredményeképpen mintegy másfél ezer egyháztag távolodott el a felekezettől (nagyobb részben tömeges kizárások, kisebb részben pedig az események miatti tiltakozás következtében).² A fokozatosan kialakuló egyházzakadást az Egervári-mozgalom számos alkalommal kísérelte meg rendezni. Egy ilyen évet veszünk most górcső alá: vajon milyen erőfeszítéseket tettek a rendezésre közel két évvel a válság kirobbanása után, 1977-ben?

1977 februárjában a csoport képviselői a Szlovákiai Egyházterület³ vezetőjét, Lovas Gáspárt levélben keresték meg, amelyben felvetették, hogy rajtuk keresztül csatlakoznának a világegyházhoz. Levelükben a következőképpen indokolták a kérésüket:

„Az elmúlt hónap folyamán nyilvánvalóvá lett, hogy helyzetünk szabályos, igazságos rendezése jelenleg sajnos lehetetlen. Az Egyháztanács⁴ [...] ismét megkezdte a legerőszakosabb eszközök al-

¹ A csoport névadója, Egervári Oszkár (1928–2012) 1949-től a Hetednap Adventista Egyház lelkesze, ezen belül 1968 és 1971 között a Dunamelléki Egyházterület titkára, majd 1971 és 1975 között elnöke volt. 1976-ban „szakadár tevékenység” miatt az egyházból kizárták.

² Az egyház taglétszáma 1975-ben 5538 fő volt, míg 1987-ben 3573 fő. A jelentős csökkenés fő oka az Egervári-mozgalom tevékenysége, és ezzel szoros összefüggésben a helyzet rendezetlensége volt. Sőt, a hivatalosan megjelölt taglétszám 10–20 százaléka az Egervári-mozgalomhoz tartozó gyülekezeteket látogatta. Részletesebben lásd ezt RAJKI ZOLTÁN: A Hetednap Adventista Egyház története 1945 és 1989 között Magyarországon. Advent Kiadó, Budapest, 2003. (továbbiakban: RAJKI, 2003.) 169., 173–174.

³ A hetednap adventista egyházszervezetnek négy lépcsőfoka van: helyi gyülekezet, egyházterület, unió, Generál Konferencia. A szervezet felépítése képviselői elven nyugszik, tehát az alsóbb szervezetek küldöttei választják meg a felsőbb szervezet végrehajtó bizottságát. Bővebben lásd SZILVÁSI JÓZSEF: A Hetednap Adventista Egyház. *Vallástudományi Szemle*, 2017/2. 30. Vizsgált korszakunkban a Szlovákiai Egyházterület a Csehszlovák Unió része volt.

⁴ A korra jellemző Egyháztanács kifejezés a magyarországi egyház legszűkebb vezető testületét jelöli (korábban, 1960 előtt országos elnöki tanácsnak ne-

kalmazását. Január 8-án feloszlatta az egri gyülekezetet, január 20-án lezárta a bajai gyülekezetet, január 22-én az abasári gyülekezetet, és mindenfelé folyik az eredeti adventista elvekhez ragaszkodó testvérek szabálytalan, erőszakos kizárása. Az Egyháztanács tehát a hitelvi és szervezeti elhajlások rendezésére nézve a legcsekélyebb készséget sem mutatja. Nyilvánvalóan az a szándéka, hogy formailag kiszorítsa az egyházból mindazokat, akikkel nem tudja elfogadtatni helytelen irányvonalát, és azután az így megmaradt töredék tagsággal kívánja elérni a választásokon pozícióinak, irányvonalának további fenntartását. [...]

A Divízió⁵ és a Generál Konferencia általi végleges rendezés azonban a fennálló akadályok, tisztázatlan jogi kérdések stb. miatt kétségtelenül hosszú időt vesz igénybe. Nekünk azonban a rendezés idejéig is élnünk kell gyülekezeti életünket, mivel hitünk gyakorlása lelkiismereti szükséglet számunkra. A h. n. adventista közösség keretében kívánjuk ezt tenni, mivel azt a közösséget mi változatlanul Isten népének tartjuk és mindenkor tagjainak valljuk magunkat. [...] Szervezetileg azonban mintegy a »senki földjén« vagyunk. [...] Felelős vezetésre, jogilag rendezett körülményekre van azonban szükségünk, mert mi a h. n. adventista közösség tagjai vagyunk és nem akarunk féllégáisan működni.

Ezek között a körülmények között megoldás lenne számunkra, ha a Szlovákiai Egyházterület szervezetileg befogadná, fennhatósága alá vonná azokat a gyülekezeteket és testvéreket Magyarországról, akik ebbe a sajátos helyzetbe jutottak. [...]»⁶

A csoport tehát egyértelműen jelezte, hogy nem akarnak belenyugodni abba a helyzetbe, amelybe kerültek, és ezen az új úton keresztül próbálkoznak. Reálisnak mondható a levél olyan vonatkozásban, hogy a nemzetközi egyházvezetés érdemi segítségére esetleg csak hosszabb távon számíhattak. Kérelmük háttérében az állhatott, hogy Lovas Gáspárral többen személyesen is jó kapcsolatban voltak a csoport tagjai közül, és ismeretes volt a kiállása is az ottani rendszerrel szemben vallásszabadsági téren (börtönben is volt a nézetei miatt), emellett pedig a magyar ügyet is jól ismerte.⁷ Levelükben továbbá

vezték). Lásd RAJKI, 2003. 91.

⁵ A Divízió a Generál Konferencia regionális képviselője (egy földrészen általában két Divízió található).

⁶ Egervári Oszkár – Kovács Pál – Sonnleitner Károly – Vankó Zsuzsa (szerk.): „Igazságot, igazságot kövess, hogy élhess...” Egy lezáratlan fejezet az adventmozgalom XX. századi történelméből. Keresztény Advent Közösség, Budapest, 1995. (továbbiakban: Egervári – Kovács – Sonnleitner – Vankó, 1995.) 299–300.

⁷ ÁBTL 3.1.2. M–40918/7. 271. „Szaniszló Pál”. Jelentés 1977. március 24-

leírták, hogy a nemzetközi egyházon belül is találhatók példák ilyen eljárásra: Finnországban például három egyházterület van, ezek közül kettő a finn unióhoz, a harmadik viszont a svéd unióhoz tartozik, és az Euro-Afrikai Divízió területén ezen kívül több ilyen esetre is akad példa. Sőt, korábban is történt, ha nem is ilyen, de hasonló eset Magyarországon: az adventista közösség 1935 és 37 között egy kisebb válság következtében a csehszlovák unióelnök irányítása alatt állt.

Rövid válaszlevelében Lovas Gáspár kifejezésre juttatta, hogy bár részletesen megtárgyalták a csoport kérelmét, de ezt a kérést csak az Euro-Afrikai Divízió hozzájárulásával teljesíthetnék, „ennek megszerzésére pedig meglátásunk szerint nincs lehetőség”.⁸ Egy értékelés szerint nem történt más, mint hogy „a Magyar Unió, a divízió és a csehszlovák belügyi szervek nyomására a Csehszlovák Unió elutasította a kérésüket”.⁹ Szakács József egyházelnök egyik ügynöki jelentésében – amelyben tájékoztatta az állambiztonságot az Egervári-csoport szándékáról – a tartótisztje utal is erre a mozzanatra: „Szükségesnek látszik a csehszlovák állambiztonsági szervek tájékoztatása, az esetleges csatlakozás megakadályozása céljából.” Ugyanitt hozzáteszi

én. A fedőnév Szakács József egyházelnököt takarta, aki 1971 és 1980 között állt a Hetednap Adventista Egyház élén. Az állambiztonságnak 1956 és 1985 között adott jelentései tizenkét dossziét tesznek ki. (ÁBTL 3.1.2. M-40918., M-40918/1-11.; ÁBTL 2.2.2 „Szaniszló Pál” fedőnevű tmt. 6-os kartonja, Hálózati nyilvántartások.) A tmt. (titkos munkatárs) pozíciója igen nagyfokú megbecsültségről árulkodott az ügynöki hierarchiában. Egy 1977-es jelentés szerint a BM III. Főcsoportfőnökség összhálózatán belül a titkos munkatársak aránya 9,1 százalékot tett ki. Az egyházi elhárítás területén foglalkoztatott 421 hálózati személyből mindössze 5,2 százalék, azaz csak 22 fő kapta meg a tmt. minősítést. (ÁBTL 1. 11. 1. 45–161/3/1977. 7. és ÁBTL 1. 11. 1. 45–161/3/1977. 2. számú melléklet. Idézi: VÖRÖS GÉZA: Hálózatok, hálózatépítés az egyházakon belül a Kádár-korszakban. In: Soós Viktor Attila – Szabó Csaba – Szigeti László (szerk.): Egyházüldözés és egyházüldözők a Kádár-korszakban. Luther – Szent István Társulat, Budapest, 2010. 141.) A számokból és az arányokból jól látszik, hogy Szakács József mennyire magas szintig jutott a politikai rendőrséggel való együttműködésében. Szakács Józsefnek egyébként pontos ismeretei voltak arról is, hogy hogyan alakult ki ez a gondolat a csoporton belül, és hogy hogyan zajlott le maga a megbeszélés mintegy száz-százhusz gyülekezeti tag jelenlétében, ezt a jelentésében részletezi is (ld. 270–271.).

⁸ Egervári – Kovács – Sonnleitner – Vankó, 1995. 302. (A levél keltezése 1977. március 30-a.)

⁹ RAJKI ZOLTÁN: Az Egervári-mozgalom. A Keresztény Advent Közösség kialakulása és vallásszabadsági küzdelmei a Kádár-korszak második felében (1975–1990). Gondolat, Budapest, 2012. 84.

azt is, hogy „Lovas szívesen vállalkozik erre a feladatra”.¹⁰ Szakács egy másik jelentésének értékelésében a tartótiszt pedig így összegzi a fejleményeket: „Hasznosnak bizonyult Koroknai József lelkész tárgyalása Lovas Gáspár szlovák adventista elnökkel, aki Árvai Henrik dunántúli területi elnöknek írt levelében már közölte is, hogy nem vállalja el Egerváriék képviselőjét az Euro-Afrikai Divíziónál.”¹¹

A csoport képviselői ezt követően levélben keresték meg az Állami Egyházügyi Hivatal Protestáns Főosztályát, amelyben egyrészt leírták a csehszlovákiai egyházvezetővel történt levélváltásukat és a kérelem elutasítását. Ezen kívül pedig kifejezésre juttatták a következőket:

„Ezért hivatalosan tudatjuk Önökkel, hogy egyházi életünket kénytelenek vagyunk továbbra is az egyháztanácstól függetlenül gyakorolni. Nem kérünk elismertetést vagy működési engedélyt, mert h. n. adventisták vagyunk, azok is kívánunk maradni, és mert a jelenlegi körülményeket átmeneti, szükségállapotnak tekintjük. A felügyeleti államhatóságok részünkről való tiszteletben tartását fejezzük ki azzal, hogy összejöveteleinket hivatalosan bejelentjük. Az istentiszteleti alkalmak helyét és időpontját a megyei egyházügyi titkár uraknak a közeljövőben írásban be fogjuk jelenteni mindenütt.”¹²

Levelükben tehát a csoport képviselői egyértelműen jelezték, hogy folytatják tevékenységüket az AEH számára is ellenőrizhető módon. Az ÁEH 1977. április 19-én tárgyalásra hívta a csoport képviselőit, ahol Pozsonyi László, a Protestáns Főosztály vezetője közölte velük, hogy az egyházzal való kapcsolatukat rendezni kell, mégpedig az egyház szabályai és a Szakács József egyházelnök által felkínált lehetőségek elfogadása alapján.¹³ A csoport másnap, április 20-án levelet írt az Egyháztanácsnak, és bár ebben kifejezésre juttatta, hogy „[az Egyháztanács részéről] jelenleg is szinte minden szombaton testvéreket zárnak ki, tisztségükről váltanak le lelkiismereti meggyőződésük miatt az ország valamelyik gyülekezetében. Folynak a rágalmozások, a tudatosan valótlán hírek terjesztése, szóban és írásban, perek vagy perrel fenyegetőzések az ügyben érintett testvérek ellen”, mégis készséget mutatott a helyzet kezelésére. Levelükben leírták, hogy az elvi

¹⁰ ÁBTL 3.1.2. M–40918/7. 273. „Szaniszló Pál”. Jelentés 1977. március 24-én.

¹¹ ÁBTL 3.1.2. M–40918/8. 9. „Szaniszló Pál”. Feljegyzés 1977. március 12-én.

¹² A Sola Scriptura Teológiai Főiskola Irattára (továbbiakban: Sola Irattár) KL/ÁEH/77/03/2. Levél az Állami Egyházügyi Hivatalnak 1977. március 30-án.

¹³ RAJKI, 2003. 143.

rendezést követően nyitottak a szervezeti rendezésre, majd pedig a szabályos körülmények között lebonyolított országos tisztségviselő választásra.¹⁴

Noha ekkorra már több mint másfél éves küzdelem állt mögöttük, a csoport úgye messze volt tehát a végleges rendezéstől és attól, hogy legális keretek között tudjanak működni. 1977 májusában ezért a csoport képviselői elhatározták, hogy – az ügy holtpontról való kimozdítását elősegítendő – Kádár Jánoshoz, az MSZMP KB első titkárához fordulnak. Ennek egyik közvetlen kiváltó oka egy keresztségi istentiszteleten tapasztalt rendőri fellépés volt. A csoport 1977. május 21-én Gyulán tartott keresztségi istentiszteletet egy gyülekezeti taguk udvarán. Az istentisztelet kezdetén egy rendőr és egy tanácsi tisztségviselő fel akarta oszlatni az összejövetelt, a szolgálattevő lelkészt pedig felszólították, hogy hagyja el Békés megyét. Végül sikerült befejezni az alkalmat, de az istentiszteleten részt vevők közül többeket igazoltattak, felírták az adataikat.¹⁵

Ezt követően írtak Kádár Jánosnak, levelükben pedig jelezték, hogy ugyanezt az írást másolatban elküldik Szíjártó Károly legfőbb ügyésznek, valamint Pozsonyi Lászlónak, az ÁEH főosztályvezetőjének is. Levelükben összegző jelleggel utaltak arra, hogy helyzetüket több ízben próbálták már meg rendezni olyan módon is, hogy levéllel fordultak az ÁEH-hoz, köztük annak vezetőjéhez, Miklós Imréhez, de ezek az erőfeszítések nem vezettek eredményre. Nyíltan utaltak arra is, hogy az ÁEH, a Szabadegyházak Tanácsa (SZET) és az egyházvezetés között ebben az ügyben olyasfajta egység alakult ki, a három szerv annyira támogatja egymást, hogy ez lehetetlenné teszi a helyzet elfogulatlan vizsgálatát. A következő eseteket tették még szóvá, amelyek – az említett gyulai keresztségi alkalom mellett – a levél megírása előtt történtek:

„Munkahelyükön keresték meg, vagy rendőrségre hívták be több egyháztagunkat, akik becsületes dolgozó emberek (nyugdíjas tsz-tag, nyugdíjas lelkész, vízvezetékszerelő, főorvos, építésztechnikus stb. volt pl. közöttük), és útlevél-, jogosítvány-bevonásokat, munkahelyi zaklatásokat, pénzbüntetéseket, rendőri felügyelet alá helyezéseket, börtönt helyezték kilátásba részükre, amennyiben az egyházvezetéssel szembenálló álláspontjukat fenntartják, és az egyházvezetéstől független istentiszteleteken vesznek részt.”¹⁶

¹⁴ Az Egyházatanács mandátuma 1975-ben lejárt, a rendezetlen helyzet miatt pedig csak 1978-ban került sor országos választásokra az egyházon belül.

¹⁵ Vankó Zsuzsa (szerk.): Emlékezetes idők, felejthetetlen tapasztalatok. Tanúságtételek gyűjteménye, 1975/2005. Bibliaiskolák Közössége, Budapest, 2005. 73.

¹⁶ Sola Irattár KL/HIV/77/05/1. Levél Kádár János részére 1977. május 23-án.

Mire hivatkoztak a csoport képviselői, mivel tudták alátámasztani azt, hogy kérték „a méltánytalan eljárások megszüntetését”, valamint kiálltak a szabad vallásgyakorláshoz fűződő joguk mellett? A levélben egyrészt utaltak az alkotmányban lefektetett lelkiismereti és vallás-szabadság jogára, valamint az Elnöki Tanács 1976. évi 8. sz. törvényerejű rendeletére, amely ezt megerősíti. A rendelet az ENSZ XXI. ülésszakán még tíz évvel korábban, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát foglalta magában. Ennek 18. cikkelye részletezte a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságának jogát a következőképpen:

„1. Mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságára. Ez a jog magában foglalja a vallás vagy meggyőződés szabad megválasztását vagy elfogadását és azt a szabadságot, hogy vallását vagy meggyőződését vallásos cselekmények és szertartások végzése útján akár egyénileg, akár másokkal együttesen nyilvánosan vagy magánkörben kinyilváníthassa, gyakorolhassa és taníthassa.”¹⁷

Ezen kívül hivatkoztak a nazarénus felekezet törvényesen elismert vallásfelekezetté való nyilvánítására is, amely 1977. március 16-án vált hatályossá.¹⁸ Ezek a lépések beleilleszkednek az úgynevezett helsinki folyamatba: az 1975-ben Helsinkiben tartott Európai Együttműködési és Biztonsági Értekezleten harminchárom európai és két észak-amerikai ország vett részt, és ennek záróokmányát Magyarország is aláírta. Ebben megfogalmazták a békés egymás mellett élés elemeit, ezen belül pedig külön rész foglalkozott az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok tiszteletben tartásával, beleértve a gondolat, a lelkiismeret, a vallás és a meggyőződés szabadságát is. Többek között a következőket rögzítették:

„A részt vevő államok tiszteletben tartják az emberi jogokat és az alapvető szabadságjogokat, beleértve a gondolat, a lelkiismeret, a vallás és meggyőződés szabadságát, amely mindenkit megillet, fajra, nemre, nyelvre és vallásra való tekintet nélkül... Ennek keretében a részt vevő államok elismerik és tiszteletben tartják az egyén szabadságát arra, hogy egyedül vagy másokkal közösen,

¹⁷ BALOGH MARGIT – GERGELY JENŐ: Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790–2005. II. *História* – MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2005. (továbbiakban: BALOGH – GERGELY, 2005. II.) 1160–1163.

¹⁸ BALOGH – GERGELY, 2005. II. 1164–1172.

saját lelkiismeretének parancsával összhangban kövesse és gyakorolja vallását vagy hitét.”¹⁹

Ezekre a deklarációkra tehát joggal lehetett hivatkozni, hiszen a magyar állam hivatalosan is elismerte, aláírta, törvénybe iktatta az idézett kijelentéseket. A csoport képviselői a levelük végén pedig utaltak „a mostani esettől függetlenül” is, „egyéni” jó tapasztalataikra „az állami, társadalmi szervek vallásos emberek iránti magatartásával” kapcsolatban. Kérték ugyanakkor „a méltánytalan eljárások megszüntetését, a lehetőséget ahhoz, hogy egyházi életünket hitelveink és szervezeti szabályaink szerint zavartalanul gyakorolhassuk.”²⁰

A hatóságok fellépése nem volt egységes a mozgalommal szemben. Szakács József ebben az időszakban egy ügynöki jelentésében szóvá is tette, hogy az egyházvezetés feljelentése a csoport ellen – egy konkrét ügyben, Egerben – eredménytelen volt, és hogy a hatóság nem lépett fel kellő eréllyel ellenük:

„Sajnos az Egerből érkezett rendőrségi válasz, ami az egyházvezetés feljelentésére érkezett, nyugtalanságot keltett vezető személyekben, akik azt állítják, hogy felesleges minden harc, mert a pozitív egyházvezetés bejelentésére még csak figyelmeztetésben sem részesültek Egervári emberei. Sőt az a hír, hogy a feljelentés csak az egyházvezetés megszégyenítésére volt. A hatóság nyugtázta, hogy Egerben egy másik adventista gyülekezet is alakult, tehát szabadon tehetnek Egerváriék, amit akarnak, példa erre, hogy az egri Lenin u. 42. alatti állapotot a hatóság nem szünteti meg.”²¹

A helyi – némely esetben pozitívabb – tapasztalatok ellenére is elmondható, hogy az Egervári-mozgalom tagjai komoly kihívásokkal kellett, hogy szembenézzenek az 1975-től kezdve íródó történetük során. Helyzetük a Kádár-korszakban nem nyert rendezést. Ennek okaként ugyan meg lehetne jelölni a magyar állam egyházpolitikáját, vagy ezen belül az ÁEH és a SZET szerepét; mégis közelebb járunk az igazsághoz, ha úgy fogalmazunk: az államhoz lojális egyházvezetés játszotta a legnagyobb szerepet abban, hogy ez a kérdés megoldatlan maradt, és mintegy másfél ezer egyháztag illegalitásban volt kénytelen élni a hitéletét a rendszerváltásig.

¹⁹ Kenesei István (szerk.): Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet. Záróokmány. Kádár János felszólalása és a Magyar Televízió adott nyilatkozata. Kossuth, Budapest, 1975. 13.

²⁰ Sola Irattár KL/HIV/77/05/1. Levél Kádár János részére 1977. május 23-án.

²¹ ÁBTL 3.1.2. M-40918/8. 9. „Szaniszló Pál”. Feljegyzés 1977. március 12-én.